

HET EERSTE NEDERLANDSCHE LANDBOUW- BLAUW-BOEK.

Ongeveer tien jaren geleden, in het voorjaar van 1884, was ik als voorzitter van het uitvoerend Comité der Internationale Landbouw-tentoonstelling, druk bezig, om, gesteund door den ijverigen secretaris den heer Waldeck, de terreinen achter het Rijksmuseum te Amsterdam gereed te maken voor dien eersten grooten internationalen wedstrijd op landbouwgebied in ons land, welke in Augustus en September van dat jaar zoude gehouden worden. Eén der leden van het dagelijksch Bestuur van Amsterdam, met wien ik, ter regeling van verschillende zaken, dikwijls op het expositie-terrein te zamen kwam, en van wien ik bij mijn werk steeds de meest mogelijke welwillende steun ondervond, gaf mij eens zijne verwondering te kennen: „dat ik mij toch zoo druk maakte voor zulk eene „koetjes-tentoonstelling!“. Dat woord van den Amsterdamschen koopman verwonderde mij niets. Het kenschetste zeer eigenaardig de, naar ik meen, voornamentlijk uit onbekendheid geboren geringschatting van onzen landbouw, die bij zeer vele Nederlanders valt waar te nemen. Welk een contrast met hetgeen ik een jaar te voren in het buitenland had gezien. In 1890 had ik de zorg op mij genomen voor de Nederlandsche inzending op de Internationale landwirthschaftliche Thier-Ausstellung te Hamburg, eene schitterende tentoonstelling, waaraan geen kosten waren gespaard, en die geheel en alleen voor rekening en door de zorgen van den Hamburgschen handel was tot stand gekomen. Welk een verschil van waardeering van een der hoofdbronnen van het volksbestaan en van het nauw verband tusschen de ontwikkeling van handel en landbouw! Trouwens zij, die sedert jaren strijd voeren voor de verheffing en de

ontwikkeling van onzen landbouw, zij weten het wel, hoe stiefmoederlijk deze steeds bij ons behandeld is, hoe weinig, jaren lang, bij regeering en volksvertegenwoordiging de overtuiging was doorgedrongen, dat de landbouw niet door eigen krachtsinspanning alleen tot ontwikkeling kan komen, dat hij de hulp van den Staat niet kan ontberen en dat het in het wel begrepen belang der maatschappij is, den landbouw dien steun te verleen. Terwijl tegenwoordig ieder land een afzonderlijk departement van bestuur met de zorg voor den landbouw belast heeft, werd bij ons, bij de oprichting van het ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, er zelfs niet aan gedacht, den Landbouw afzonderlijk te noemen, terwijl zij, die zich daarover beklaagden, met de zeker niet van bijzondere waardeering getuigende bemerking werden beantwoord, dat de landbouw zich moest beschouwen als een „onderdeel van de nijverheid.“ Vruchteloos wordt er nog steeds bij ons op aangedrongen, om althans eene afzonderlijke afdeeling van Landbouw aan één onzer ministeriën te vormen, waar de belangen van den landbouw door deskundigen zullen worden behandeld. Jaren lang werden in onze gewestelijke en landsvertegenwoordiging slechts zelden onze landbouwbelangen besproken, en wie het deed heette: „slechts een landbouwspecialiteit.“ Wie er van durfde gewagen, dat de landbouwer meer ontwikkeld moest worden; dat hij, om op den duur tegen het buitenland te kunnen concurreeren, met den ouden sleur moest breken; dat de praktijk alleen onvoldoende bleek te zijn, en hand aan hand moest gaan met de theorie, hem werd in den regel met glimlachend schouderophalen toegeroepen, dat hij van de boeren, professors wilde maken! Welk een begrip het groote publiek in ons land had, en zeker voor een goed deel nog wel heeft, van het schoone maar moeilijke landbouwbedrijf, dat blijkt wel uit het zeer dikwijls waar te nemen feit, dat waar in een gezin een zoon door min gunstigen aanleg, door gebrek aan werklust of anderzins, zijn bestemming niet bereiken kan, men er meestal over denkt hem maar boer te laten worden, alsof juist niet in dat bedrijf de allerbekwaamste alleen, en dan nog wel niet anders dan na uitnemende praktische en theoretische voorbereiding, eenig gunstig resultaat van zijn arbeid mag verwachten.

De kwade gevolgen van deze miskenning van de beteekenis en de waarde van den landbouw zijn niet achter gebleven in ons land. Wel beleefde hij gedurende eenigen tijd een zoogenaamden bloei. Maar deze was slechts schijnbaar. Geld is er zeker door onze landbouwers verdiend. Maar niet, zooals het behoorde te zijn, doordat de bodem door ontwikkelde landbouwers tot een hoog peil van productiviteit was opgevoerd, of door dat slechts producten van uitnemende hoedanigheid op de binnen- en buitenlandsche markten werden aangevoerd. Er is geld verdiend, omdat tengevolge van allerlei buitengewone omstandigheden de prijzen zoodanig rezen, dat zelfs voor slechte waar veel geld werd gegeven, omdat de producten van landbouw en veeteelt overal gereden aftrek vonden. Van bloei van een bedrijf kan slechts worden gesproken, wanneer het tengevolge van eigen, gezond, krachtig, innerlijk leven prospereert. Wanneer het, zonder degelijke ontwikkeling, tijdelijk groote winsten afwerpt, alleen doordat de omstandigheden gunstig zijn, dan volgt op zulk een bloei-periode een tijd van bittere ontgoocheling, des te treuriger, omdat men zich in de vette jaren niet gewapend heeft tegen den ongunst der tijden. Zoo is het ook met den nederlandschen landbouw gegaan. Het is echter onbillijk onzen landbouwers daarvan alleen een verwijt te maken. Zeer zeker, het ontbrak en ontbreekt onzen landbouwenden stand nog maar al te veel aan energie, bovenal aan gemeenschapsgevoel. Maar aan wie in de eerste plaats de schuld van zijn gebrek aan ontwikkeling? Toch wel voornamentlijk aan hen, die geroepen waren den Nederlandschen landbouwer de passende gelegenheden te openen om kennis op te doen, en die dit, toen het tijd was, hebben verzuimd, zoo niet tegengewerkt. Zoo vaak wordt door den stedeling, die het platte land niet kent, geklaagd over de onwetendheid, de stugheid of hoofdigheid van den boer. Maar men vergeet, dat deze alle gewone aanleiding tot ontwikkeling mist. Door den aard van zijn bedrijf is hij gebonden aan den grond, waarop hij werkt. In verreweg de meeste deelen van ons land moet hij het geheele jaar hard arbeiden. In den regel kan hij zijne hofstede niet verlaten, dan des zondags om ter kerke en in de week om ter markt te gaan; waarbij hij met niemand anders, dan met zijns gelijken in aanraking komt. Kennis en wetenschap en ontwikkeling waaien een mensch

van zelf niet aan. Er moet gelegenheid bestaan om die te verkrijgen, bovenal moet ook het besef worden opgewekt der noodzakelijkheid om die te verwerven. Dat laatste begrepen onze groote landbouw-maatschappijen, toen zij zich in 1882 vereenigden met het doel om eene internationale landbouw-tentoonstelling tot stand te brengen, waarbij het Nederlandsche landbouwbedrijf in vergelijking zoude komen met den buitenlandschen landbouw, waarbij de producten van eigen bodem en veehouderij geplaatst zouden worden naast die uit den vreemde, waardoor het duidelijk zoude worden of zij, die sedert jaren op verandering, op verbetering en ontwikkeling hadden aangedrongen, gelijk hadden of niet. Het resultaat was niet twijfelachtig. Duidelijk en klaar werd het in 1884 te Amsterdam, dat onze landbouw in velerlei opzicht schromelijk ten achter was. De buitengewoon gunstige omstandigheden, waarin bij ons de landbouw overigens verkeert, gevolg van onzen uitnemenden bodem, onze van nature zoo uitstekende veerassen, onze voor den afzet naar den vreemde zoo gelukkige ligging, hadden de concurrentie met het buitenland nog tot op zekere hoogte mogelijk gemaakt; maar op allerlei gebied, op dat der zuivelbereiding, der paardenfokkerij, van den varkensteelt enz., konden wij ons met het buitenland niet meten. In wetenschappelijke ontwikkeling bleek in andere landen de landbouw ons ver vooruit te zijn.

De uitwerking van die uitkomst bleef gelukkig niet achterwege. Men kan de internationale tentoonstelling in 1884 te Amsterdam met volle recht het keerpunt noemen in de geschiedenis van den Nederlandschen landbouw. Ze is rijk geweest in hare gevolgen.

Al dadelijk viel eene meerdere waardeering van het hooge gewicht van den landbouw voor de welvaart van het geheele volk in verschillende kringen waar te nemen. Men had het bijeen voor oogen gehad, welke schatten de landbouwer voortbrenkt. Eigenaardig was het, dat dezelfde Amsterdamer, die eenige maanden te voren zoo den spot gedreven had met onze aanstaande koeien-tentoonstelling, mij daarvoor, na afloop der expositie zijne verontschuldigen kwam aanbieden, en mij de verzekering kwam geven, dat men in Amsterdam zeer zeker gaarne eene herhaling van zulk een internationaal land-

bouw wedstrijd zou zien. Maar vooral bij de landbouwers viel eene verandering te bespeuren. Het bewustzijn was wakker geworden, dat veel ons ontbrak, dat veel was verzuimd en dat alle krachten moesten worden ingespannen om het verzuimde in te halen. De landbouw-maatschappijen gevoelden, dat zij daarbij eene gewichtige rol te vervullen hadden. Door de ervaring geleerd, eerst bij de beteugeling der longziekte in het spoelingsdistrikt, thans bij het tot stand komen der groote internationale tentoonstelling, wat samenwerking vernag, bleven zij aaneengesloten en vormden zij de vereeniging „het Nederlandsch Landbouw-comité,” nadat de poging, om ééne groote Nederlandsche Landbouw-maatschappij te vormen, waarvan de in de verschillende gewesten zelfstandig blijvende provinciale Landbouw-Maatschappijen de Afdeelingen zouden zijn, was mislukt. De toenmalige Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ontving talrijke aanvragen om middelen te beramen en te steunen, waardoor de Nederlandsche landbouw uit zijn achterlijken toestand zoude kunnen worden opgeheven. Subsidiën werden aangevraagd voor het in het leven roepen van landbouw-cursussen, voor het bezoldigen van landbouwleeraars, voor het oprichten van een tweede proefstation, naast dat te Wageningen, voor het verbeteren onzer paardenrassen, euz. Maar de Minister, verstoken van alle mogelijke deskundige hulp en voorlichting aan zijn departement, waaronder de landbouw, als onderdeel van de nijverheid heette te ressorteeren, begreep terecht, dat hij zonder behoorlijk onderzoek en degelijk voorbereiding niet in het blinde weg, op al die aanvragen kon beslissen.

Hij wenschte zich een vast plan te zien aangegeven, voor hetgeen van rijkswege voor den landbouw kon en moest worden gedaan. Vóór alles verlangde hij een onderzoek naar den actueelen toestand van den landbouw in Nederland, ten einde op de uitkomsten daarvan de plannen tot verbetering te baseeren. Voor dat werk ontbraken hem, gelijk ik reeds opmerkte, aan zijn departement ten eenenmale de noodige werkrachten, terwijl het jeugdige Landbouw-comité de passende organisatie miste, om het met dezen veelomvattenden arbeid te belasten. Na het goedkeurend advies van het Landbouw-comité werd toen door den Minister in overleg met zijne Ambtgenooten van Binnenlandsche Zaken, van Justisie, van Finantiën en van Oorlog

besloten tot het in het leven roepen eener Staatcommissie, waaraan de taak zoude worden opgedragen, om een onderzoek in te stellen naar den toestand van den landbouw in Nederland, om de regeering in landbouwzaken van advies te dienen, waar zij dit noodig oordeelde, en om uit eigen hoofde haar den weg te wijzen, dien zij zou hebben te volgen, om den Nederlandschen landbouw uit zijn achterlijken toestand op te heffen. In de troonrede van het jaar 1886 werd het optreden van die Commissie aangekondigd. Bij besluit van 18 September n°. 28, werd zij door Zijne Majesteit den Koning ingesteld. Zoo veel belang stelde de Koning in haren arbeid, dat Z. M. den president der Commissie verzocht, Hem voortdurend op de hoogte te houden van hare werkzaamheden, door directe toezending van hare besluiten. Op nieuw ondervond de Commissie echter, dat er in Nederland eene niet geringe mate van moed toe behoort om zijn tijd en zijn krachten te wijden aan de verbetering onzer agrarische toestanden. Het groote publiek en de pers toch begroetten de Commissie met een glimlagchend schouderophalen, om er niet meer van te zeggen. Intusschen, zij toog met moed aan het werk en arbeide voort tot men in het eind van 1891 meende, dat zij haar schuldigen plicht had gedaan en kon gaan. Zij heeft de resultaten van haren vijfjarigen arbeid neergelegd in de in 1890 bij de Gebroeders van Cleef te 's Gravenhage in 4 deelen verschenen „Uitkomsten van het onderzoek naar den toestand van den landbouw in Nederland” en in de in November 1891 bij dezelfde uitgevers verschenen „Verzameling harer adviezen”, die reeds vroeger achtereenvolgens in de Staatscourant waren opgenomen. En als nu, wat in andere landen reeds sinds jaren geschiedde, het Departement van Binnenlandsche Zaken in het jaar onzes Heeren 1893, voor het eerst een Landbouw Blauwboek kon uitgeven, bevattende eene verzameling van verslagen, betrekking hebbende op het Landbouw onderwijs, de van wege het rijk gesubsidieerde proefvelden, de Rijks-Landbouw-proefstations, het Veeartsenijkundig onderwijs en de Paardenfokkerij als tak van Staatszorg, dan heeft dat Departement zulks in hoofdzaak te danken aan den arbeid van genoemde Staats-Landbouw-Commissie.

Eene erkenning daarvan, evenals eene algemeene inleiding tot de bedoelde verzameling, ontbreekt geheel. Een kort historisch

overzicht van de ontwikkeling van het Landbouw-onderwijs in ons land met al wat daartoe betrekking heeft, en eene mededeeling of althans toezegging van nadere plannen der Regeering met betrekking tot dit gewichtig onderwerp, zouden, dunkt mij, aan het begin der verzameling niet misplaatst zijn geweest. Zij zouden aan het boek meer karakter en leven hebben gegeven, en het van meer beteekenis hebben doen zijn, dan nu het geworden is, niet anders dan eene eenvoudige zamenvoeging van een aantal bij het Departement van Binnenlandsche Zaken ingekomen Verslagen van officieele en officieuse personen en Commissien. Ware de Minister van Binnenlandsche Zaken over de uitgave der verzameling in overleg getreden met het sedert het begin van 1893 op verzoek van de regeering gereorganiseerde en sedert door den Staat gesubsidieerde Nederlandsche Landbouw-Comité, hetwelk door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid belast werd met de zorg voor de bewerking van het Landbouw-Verslag, het boek zoude wellicht verrijkt zijn geworden met tal van gegevens, alleen door deskundige vertegenwoordigers van den landbouw te verschaffen, waardoor het een afgeronder, duidelijker beeld, dan nu, zoude hebben gegeven van den toestand van het Landbouwonderwijs in Nederland, van de werking der Rijksproefstations en van de hoogte waarop bij ons thans de paardenfokkerij staat.

Wij zijn intusschen reeds dankbaar voor hetgeen de „Verzameling“ ons geeft. Ook de niet ingewijde kan thans zien, in hoeverre in de jaren 1891—1893, waarover het boek loopt, de Staatszorg zich uitstreckte over de drie genoemde onderwerpen.

Het grootste gedeelte van het boek wordt door Verslagen over het onderwijs en wat daarmee in verband staat gevuld.

Toen de Landbouw-Commissie optrad, was de Rijks Landbouwschool te Wageningen de eenige inrichting van Landbouwonderwijs waaraan de Staat zijn zorgen wijdde. Onder leiding van den Inspecteur van het middelbaar onderwijs Dr. M. Salverda, was ze in het leven geroepen door den Minister van Binnenlandsche Zaken Mr. J. Heemskerk Azn., een man, van wien ook zijn politieke tegenstanders moeten erkennen, dat hij een open oog heeft gehad voor onze landbouwbelangen. De school werd opgericht met een tweeledig doel, en daarom in twee

Afdeelingen gesplitst. In de Afdeeling A., een school met driejarigen leertijd, die aan het Lager onderwijs aansluit en bestemd is voor aanstaande landbouwers, is het onderwijs eenvoudig, elementair ingericht. De Afdeeling B. toegankelijk voor hen, die een driejarigen cursus met vrucht doorloopen hebben, is bestemd voor landbouwers, die eene meer wetenschappelijke opleiding verlangen, voor toekomstige administrateurs van bezittingen in Nederland en in Indië enz. Aan die school te Wageningen werd al aanstonds een Rijksproefstation verbonden, welks Directeur tevens leeraar is in de Landbouwscheikunde aan de school. Behalve de kosten voor deze school en voor dit ééne proefstation waren er jaren lang op de Staatsbegrooting geen andere sommen voor het landbouw-onderwijs uitgetrokken, dan enkele zeer geringe subsidiën, verleend aan landbouwmaatschappijen, om daarmede een deel der kosten te bestrijden voor het doen houden van voordrachten over landbouwzaken door zoogenaamde wandelleeraren. Gebrek aan de noodige finantieele kracht weerhield de Maatschappijen, daarin de zoo hoog noodige eenheid en methode te brengen. Het eenige wat sommige van haar konden bereiken, was het doen houden van eenige lezingen gedurende den winter, door enkele deskundigen, die zich daartoe beschikbaar stelden. Van het volgen van een bepaald plan daarbij, van het houden van geregelde cursussen was geene sprake.

De Landbouw-Commissie begreep dat een der eerste punten waaraan zij hare aandacht moest wijden, dit slecht of eigenlijk in het geheel niet georganiseerde landbouwonderwijs was. In twee verschillende adviezen, N° II en N° VI der verzameling lag zij hare denkbeelden daarvoor neer. Het eerste, gepubliceerd in de Staatscourant van 14 Mei 1887, strekte, om de wenschelijkheid te betoogen, om vakscholen te subsidieeren; het tweede, opgenomen in de Staatscourant van 30 Mei 1888, was een advies over de regeling van het landbouwonderwijs in zijn geheelen omvang.

Over de school te Wageningen werd, vooral wat het middelbaar onderwijs, daar gegeven, betreft, een gunstig oordeel uitgesproken, hoewel de Commissie meende, dat. om de school meer aan haar eigenlijk karakter te doen beantwoorden en haren weldadigen invloed in ruimer kring te doen gevoelen, eenige

hervormingen niet achterwege zouden mogen blijven. Verder achtte zij het noodig, dat in andere deelen van ons vaderland nog enkele scholen zouden verrijzen, op de wijze als thans Afdeling A te Wageningen is ingericht.

Bovendien, zoo zeide de Commissie, zullen scholen van meer eenvoudigen aard, zoogenaamde winterscholen, moeten worden opgericht, om in de behoefte van technisch onderwijs te voorzien voor hen, die eene meer geregelde en volledige opleiding voor hunne kinderen niet kunnen bekostigen.

Op de herhalingscholen ten platten lande, moest, zoo adviseerde de Commissie, veel meer dan tot dusverre geschiedde en naar eene betere methode onderwijs gegeven worden in de landbouwkunde.

Vakscholen zouden daarnevens moeten verrijzen, waar de landbouwer op eenvoudige wijze in de praktijk van zijn vak wordt onderwezen, terwijl wintercursussen voor jongelieden en volwassenen tot aanvulling en herhaling van sommige deelen der theorie dienst zouden moeten doen.

Als een onmisbaar hulpmiddel bij dit onderwijs worden door de Commissie de zoogenaamde proefvelden aangeprezen, waarop den landbouwers aanschouwelijk wordt voorgesteld, welke resultaten door eene behoorlijke behandeling en bewerking, door het gebruik van de beste zaden en meststoffen en door het aanwenden van de beste werktuigen kunnen worden verkregen.

Ook achtte de commissie het noodig, dat de gelegenheid zou worden geopend om hooger landbouwonderwijs te ontvangen.

Na uitvoerig te hebben uiteengezet op welke wijze elk dezer onderdeelen van het landbouwonderwijs zou moeten worden geregeld en wat zij zich van de proefvelden voorstelde, toonde zij aan hoe zij de leiding van het geheele onderwijs aan Rijkslandbouwleeraren wenschte te zien toevertrouwd en besprak zij tevens het centraal toezicht, dat of aan één Inspecteur of aan een Curatorium zou kunnen worden opgedragen. Zij voegde aan hare adviezen een nota toe, waarin een overzicht wordt gegeven van de regeling van het Landbouwonderwijs in Groot-Brittannie, Ierland, Denemarken, Frankrijk, Duitschland en België. In haar advies eindelijk van 30 September 1887, gepubliceerd in de Staatscourant van 30/31 October 1887 (N° III der verzameling van Adviezen) drong de Commissie bij de Regeering aan,

op de oprichting van nog minstens 3 Rijks-Landbouw-proefstations, te vestigen te Groningen, te Hoorn en te Breda, terwijl zij het, mede op grond van in het buitenland opgedane ervaringen, ontraadde om de oprichting van landbouw-proefstations aan particuliere krachten, zij het ook met Rijkssubsidie, over te laten.

De Landbouw-Commissie kon al zeer spoedig met eenige voldoening op haar werk terug zien. Kort na het verschijnen harer adviezen gingen er in de Tweede Kamer der Staten-Generaal verschillende stemmen op, die er bij de regeering op aandrongen, om de door de Commissie uitgesproken wenschen niet onvervuld te laten. En de regeering toonde, dat het haar ernst was geweest met de toezegging, om bij de eestvolgende Staatsbegroting de landbouwbelangen niet te vergeten. Er werden posten uitgetrokken voor het subsidieeren van vakscholen en proefvelden, en de oprichting van drie proefstations ter plaatse door de Landbouw-Commissie aangegeven, volgde weldra. Het uitzicht op geldelijken steun maakte al spoedig het particulier initiatief wakker. Reeds had de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw haar plan gereed gemaakt eener ambulante zuivelschool. De Hollandsche Maatschappij, vormde met buitengewone middelen de vereeniging „de Zuidhollandsche Leerhoeve voor Zuivelbereiding” te Oudshoorn. Friesland stichtte een school voor vakonderwijs in de zuivelbereiding te Bolsward. De oud-majoor der cavalerie, F. H. L. van Swieten, die in 1884 op de gronden der Maatschappij van weldadigheid reeds een tuinbouwschool en in 1887 een boschbouwschool had gesticht, waaraan nu rijkssubsidiën worden verleend, stichtte in 1889 op gronden, onmiddelijk grenzende aan de kolonie Willemsoord der Maatschappij van Weldadigheid, eene landbouw-vakschool, die de Rijkssubsidie van f 2600 verkreeg. Maar ook van de gelegenheid om voor het inrichten van proefvelden geldelijke steun te verkrijgen werd alras gebruik gemaakt. De regeering stelde zich daartoe in verbinding met de verschillende provinciale landbouw maatschappijen, die voor het tot stand komen en onderhouden van proefvelden Commissiën benoemden, welke echter later door, van regeeringswege aangewezen, Commissiën zijn vervangen. Bij deze ontwikkeliug van het landbouwonderwijs trad de behoefte aan rijkslandbouwleeraren sterk in het licht. De regeering ging dan ook weldra over tot de be-

noeming van den eersten rijkslandbouwleeraar in de Provinciën Gelderland en Overijssel. Weldra volgde in Friesland de aanstelling van een zuivelconsulent, daarop de aanstelling van rijkslandbouwleeraren in Drenthe en Noord-Brabant en van een landbouwconsulent in Limburg. Het bleek nu al spoedig, dat de taak van het toezicht op het zich dus ontwikkelend landbouwonderwijs te zwaar werd voor den Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, die als bijzaak tevens met het toezicht op het landbouw-onderwijs was belast. Met hoeveel ijver hij zich ook van deze opdracht kweet, met hoeveel toewijding hij zich in de hem aanvankelijk vreemde landbouwbelangen had trachten in te werken, het was noodig dat het toezicht kwam in handen van een man, die, met landbouwzaken grondig vertrouwd, zich geheel en uitsluitend kon wijden aan de belangen van het landbouwonderwijs. Dat gevoelde ook de regeering toen zij in het najaar van 1891 den heer F. B. Löhnis, den bekwamen directeur van de Maatschappij van Weldadigheid, tot inspecteur van het middelbaar onderwijs uitsluitend belast met het toezicht op het landbouwonderwijs, benoemde. Nadat op zijnu voorstel een reglement en een leerplan voor wintercursussen waren vastgesteld werden ook deze in verschillende Provinciën in het leven geroepen en met rijkssubsidiën gesteund. In 1892 telde Friesland 2, Utrecht 2, Noord- en Zuid-Holland ieder 1, Gelderland 5 en Noord-Brabant 1 van zoodanige cursussen. Bovendien steunde het rijk hetzij door kleine geldelijke bijdragen, hetzij door beschikbaarstelling van leerkrachten, op verschillende plaatsen in ons land het onderwijs in het hoefbeslag. Het is over deze verschillende onderdeelen van het landbouwonderwijs, waarbij nog het tuinbouwonderwijs moet genoemd worden, dat de hier bedoelde „Verzameling” de officieele, bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ingekomen verslagen bevat. Hoofdstuk I, in 6 paragrafen verdeeld, bevat:

- 1°. het verslag der rijkslandbouwschool te Wageningen;
- 2°. het verslag der Commissie in 1892 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs in land- en tuinbouwkunde en houtteelt of eene akte voor lager onderwijs in landbouwkunde wenschten te verkrijgen;
- 3°. de verslagen over de verschillende vakscholen;

4°. het verslag van den door het Hoofdbestuur der Maatschappij van tuinbouw en plantkunde aangestelden tuinbouw-wandel-leeraar;

5°. een verslag over den cursus in tuinbouwkunde gegeven door de vereeniging voor tuin- en landbouw te Maastricht;

6°. de verslagen over de winter-cursussen.

Hoofdstuk II spreekt in korte woorden over de rijksalumni en noemt drie jongelieden, aan wie jaarlijks eene rijkbijdrage wordt verstrekt tot voortzetting hunner landbouwkundige studien.

Hoofdstuk III bevat de verslagen over de cursussen in het hoefbeslag en een kort overzicht van hetgeen in 1892 bij ons is gedaan ter bevordering van het onderwijs in het hoefbeslag.

Hoofdstuk IV geeft, behalve de instructie voor de rijks-landbouwleeraren, hunne verslagen over 1892.

Hoofdstuk V bevat dezelfde verslagen van den zuivel-consulent in Friesland en van den landbouwconsulent in Limburg.

Hoofdstuk VI bevat in twee afdeelingen 1°. de verslagen der gesubsidieerde Provinciale proefvelden, en 2°. die, betreffende andere proefnemingen.

Hoofdstuk VII bevat behalve het algemeen verslag over den toestand der rijkslandbouwproefstations gedurende het jaar 1892 bovendien het reglement, de methoden van onderzoek, het tarief der kosten van onderzoekingen, benevens de bepalingen, onder welke de rijkslandbouwproefstations zich belasten met het uitoefenen der openbare contrôle.

Hoofdstuk VIII geeft eindelijk het verslag der rijks-veeartsenij-school over 1891—92 en het programma der lessen voor het schooljaar 1892—93.

Wij mogen, gelijk ik reeds opmerkte, het Ministerie van Binnenlandsche Zaken dankbaar zijn, dat het al deze belangrijke verslagen het Nederlandsch Landbouwonderwijs, en wat daartoe behoort, betreffende, bijeengebracht, door den druk gepubliceerd en voor een ieder verkrijgbaar gesteld heeft. Voor zooverre sommigen dezer verslagen ook vroeger werden opgemaakt en gedeeltelijk gedrukt, ontsnapten de meesten er van aan veler waarneming. Zij verschenen wel ten deele in mededeelingen en berichten van Landbouw-maatschappijen, of werden in de Staatscourant opgenomen, [door weinigen echter werden zij gelezen. Thans, bijeengevoegd, geven zij ons een beeld van hetgeen er in ons

land op het gebied van het landbouwonderwijs geschiedt, van den omvang van dat onderwijs en van hetgeen er van dat onderwijs komt voor rekening van den Nederlandschen Staat. Doch, ik merkte het reeds op, het geheele Blauw-Boek maakt te veel den indruk als voortgekomen uit de bureaux van één der Departementen van Algemeen Bestuur, waar niemand te vinden is, die ook maar eenigzins deelgenomen heeft aan den strijd die jaren lang in ons land gevoerd is, voor de ontwikkeling van ons landbouw-onderwijs; waar niemand er iets van voelt, wat het zegt, dat eerst in het jaar 1890 in het landbouwend Nederland een verzameling, als thans voor ons ligt, kon worden uitgegeven, terwijl, gelijk o. a. blijkt uit de aan haar verslag toegevoegde nota der Landbouw-Commissie, in het buitenland reeds sinds jaren het landbouwonderwijs tot een hoogen graad van volkomenheid is gebracht. Het Ministerie gaf ons een dorre opeenvolging van een aantal mededeelingen en verslagen, waaraan het leven ontbreekt, dat elders de ministerien van landbouw aan soortgelijke boeken weten te geven, bewerkt als zij dáár worden door deskundige mannen, die juist daarom met liefde de stof behandelen, die zij te bewerken hebben. Reeds de uiterlijke vorm doet ons aan een stijf bureau denken. De platte foliant is onaangenaam in het gebruik. Ge kunt het boek niet op uw gemak doorlezen; ge hebt een bureau noodig om het te gebruiken; het een behoorlijke plaats in uw bibliotheek te geven is niet wel mogelijk. En dan, het logge boek valt als met de deur in huis. Na het titelblad, volgt terstond: Hoofdstuk I. Landbouwonderwijs. Wij missen, ik merkte het reeds op, het inleidend woord, dat wij, bij het verschijnen van het eerste Landbouw-Blauwboek in ons land, zoo gaarne door warme liefde voor onzen vaderlandschen landbouw hadden zien ingegeven. Het boek gaat de wereld in even nuchter en koud als zijn verdere inhoud. Wilde het departement van Binnenlandsche Zaken, aan de lange rij van verslagen niet een kort overzicht van de geschiedenis van onzen landbouw in de laatste jaren doen voorafgaan, dan ware bij ieder der onderdeelen een kort bericht niet misplaatst geweest, waarin tijd en wijze van ontstaan der iurichtingen, waarover het Verslag loopt, had kunnen worden vermeld. Het publiek, waarvoor het boek is bestemd, zou dan

een juister en vollediger beeld hebben gekregen van den toestand van ons landbouwonderwijs, en duidelijker hebben gezien, dat alles op dit gebied, behalve de rijkslandbouwschool te Wageningen en de Rijksveeartsenijschool te Utrecht, van zeer jeugdige dagteekening is. Omschrijvingen zelve van het onderwijs, de verlagen der scholen, cursussen enz. zijn over het algemeen met zorg bewerkt. De wijze, waarop het uitnemend onderwijs aan de Rijkslandbouwschool wordt gegeven, is zeer volledig beschreven. Schrijver dezes, die het voorrecht had in 1892 lid te zijn der Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der Afdeling B. kan een woord van lof niet weerhouden over de wijze, waarop de Leeraren der School hunne waarlijk niet gemakkelijke taak opvatten. Het is inderdaad te betreuren dat dit uitnemend onderwijs, te Wageningen gegeven, althans naar mijne meening onzen landbouw betrekkelijk nog zoo weinig ten goede komt. Aan het einde der cursus 1891—92 telde Afdeling A. 51, Afdeling B. 44 leerlingen. Het zou van belang wezen, een vergelijkend overzicht te verkrijgen van het aantal leerlingen aan de school van af hare oprichting; met opgave tevens van den maatschappelijken stand, waartoe de leerlingen behooren, en van het aantal hunner dat, na het verlaten der school, zich werkelijk aan den landbouw wijdde. Daaruit zou blijken of de school, zooals zij thans is ingericht, inderdaad aan hare bedoeling beantwoordt. Bij de Afdeling Vakscholen valt het op, dat de, op groote schaal ingerichte, Zuidhollandsche Leerhoeve voor zuivelbereiding ophield te bestaan, terwijl de op uiterst eenvoudige wijze ingerichte ambulante Vakzuivelschool der Geldersch—Overijsselsche Maatschappij van Landbouw zich in een steeds toenemende bloei mag verheugen, terwijl ook de op bescheidener schaal opgerichte vakschool voor zuivelbereiding in Friesland in alle opzichten aan hare bedoeling beantwoordt. Hetzelfde kan gezegd worden van de Van Swieten scholen der Maatschappij van Weldadigheid. Het is een leerrijke vingerwijzing, dat ons land, waar groote landbouw exploitaties tot de zeldzaamheden behooren, en de kleine landbouw het sterkst op den voorgrond treedt, het meest behoefte heeft aan eenvoudige, min kostbare inrichtingen voor landbouw-onderwijs, waar de eenvoudige boer zijn kinderen met vertrouwen heenzendt.

Het is daarom zoo te betreuren geweest dat de oprichting

der school te Wageningen en de organisatie harer inrichting heeft plaats gehad geheel buiten den eigenlijken landbouw om. Ik herinner mij hoe, toen verscheidene jaren geleden de Pruisische regeering van plan was het vakonderwijs voor de zoogenaamde Winzers, de kleine wijnbouwers, te regelen, de Minister van Landbouw te Berlijn, die de Ober-Regierungs-rath Dr. H. Thiel, naar eene drukbezochte, door mij als Ehrengast bijgewoonde, algemeene vergadering van het Landwirthschaftliche Verein in Rheinpreussen, zond, waar het bovenbedoelde onderwijs zou beproven worden, ten einde dáár uit den mond der belanghebbenden zelve te vernemen, wat men ten dezen opzichte dacht en verlangde. Ik weet nog hoe het mij opviel, dat, toen met het oog op nog andere op de agenda staande onderwerpen, de president der vergadering de discussie over het wijnbouwonderwijs wilde bekorten, de heer Thiel uitdrukkelijk verzocht, het debat zijn vrijen loop te laten. Daardoor alleen kon hem de vergadering leerzaam zijn. Ziedaar naar mijne meening de juiste opvatting. Hadde de regeering bij ons indertijd, toen zij, met de oprichting der rijkslandbouwschool te Wageningen, de regeling van het landbouwonderwijs als staatszorg voor het eerst ter hand nam, vooraf adviezen ingewonnen bij onze groote landbouwmaatschappijen, men zoude die regeling wellicht anders aangevat hebben, en niet van bovenaan, maar van onderen op begonnen zijn. — Toen eenige jaren later de Inspecteur van het middelbaar onderwijs, Dr. Salverda op verzoek van den Minister Kappeyne te Arnhem eene samenkomst had gehouden met het dagelijksch bestuur van de Geldersche maatschappij van landbouw ter bespreking van het elementaire landbouwonderwijs, verklaarde hij mij volmondig, dat het hem leed deed, dat zulk een onderhoud vroeger nooit had plaats gehad, omdat hij, tengevolge der gehouden gedachtenwisseling geheel andere inzichten gekregen had in de onderwijsbehoeften van den nederlandschen landbouw. Tot mijn leedwezen en, wat erger is, naar mijne meening tot schade voor den landbouw, wordt die noodige voeling met de vertegenwoordigers van den landbouw, door het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, nog steeds als met opzet vermeden. Een Minister van Landbouw, of zelfs een deskundig Chef eener Afdeeling van Landbouw, zoude die zoo

noodzakelijke aanraking integendeel met voorliefde zoeken.

Doch om terug te keeren tot ons Blaauwboek, dat werkelijk de behoefte aan meerdere theoretische kennis van het landbouwbedrijf zich overal in den lande doet gevoelen, dat bewijst het feit, dat nadat op voorstel van den Inspecteur van het landbouw onderwijs een reglement en een leerplan voor de wintercursussen was vastgesteld, deze onmiddelijk daarop in verschillende gewesten met finantieelen steun van het Rijk werden in het leven geroepen, allen met een voldoende aantal leerlingen, die het onderwijs met vrucht volgden. Ook van deze wintercursussen hopen wij dat volgende verslagen vergelijkenderwijze zullen worden opgemaakt, zoodat van den aanvang af een goed overzicht verkregen worde van de ontwikkeling van dit belangrijk deel van het landbouw onderwijs. Thans was dit natuurlijk nog niet mogelijk.

Met groote belangstelling zal men zeker kennis nemen van den inhoud der verslagen der rijkslandbouwleeraren, en der zuivel- en landbouwconsulenten. Voor de kennis van den agrarischen toestand van ons land en voor de geschiedenis van onzen landbouw zijn en worden dit gewichtige documenten. Een enkele bemerking moet ons ten opzichte van deze verslagen van het hart. Artikel 7 hunner instructie bepaalt, dat de landbouwleeraren, behalve het uitvoerig rapport over de proefvelden vermeld in Art. 4, voor den 1sten Februari van elk jaar aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een beredeneerd en door cijfers toegelicht verslag aangaande den toestand van den landbouw in zijn ambtsgebied gedurende het afgelopen jaar moeten indienen. Daarmede is, naar het mij voorkomt, eene onnoodige en tevens onmogelijk uit te voeren taak den Rijkslandbouwleeraren opgelegd. Onnoodig, want telken jare wordt door het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid een uitvoerig verslag uitgegeven van den toestand van den landbouw in Nederland. Alles wat betreffende dien landbouw maar eenigzins onder cijfers is te brengen wordt in dat Landbouwverslag vermeld. Sinds het laatst van het vorig jaar is door de Regeering de bewerking van dat Verslag opgedragen aan het Nederlandsche Landbouw-Comité, niet het minst met de bedoeling om mannen uit alle deelen van ons land, die door eigen ervaring den landbouw van nabij kennen, invloed

te doen hebben op de samenstelling van het verslag, en daardoor, zoo mogelijk, een nog juister beeld van den vaderlandschen landbouw te verkrijgen, dan vroeger, toen slechts één man, de Directeur van de Rijkslandbouwschool, met de bewerking was belast. Waartoe zullen nu de Rijkslandbouwleeraren, naast dat uitvoerig algemeen landbouwverslag, nog eens ieder voor zich een soort van provinciaal landbouwverslag moeten opmaken, hetwelk niet veel anders dan eene herhaling zal kunnen zijn van hetgeen in het eerstgenoemde te vinden is? Inderdaad in dit voorschrift zien wij een nieuw treurig bewijs van het totaal gebrek aan eene behoorlijke organisatie van de behandeling onzer landbouwaangelegenheden van regeeringswege, waartegen ook de landbouwcommissie in haar advies n°. IX, opgenomen in de Staatscourant van 13 November 1890, met kracht opkwam. Wij hebben hier een voorbeeld van een Ministerie, dat, hoegenaamd geen rekening houdende met hetgeen door een ander departement geschiedt, zonder eenige noodzakelijkheid een schier onmogelijken arbeid aan zijn ambtenaren opdraagt. Onmogelijk, want wie ook maar eenigszins vertrouwd is met het opmaken van een door cijfers gestaafd landbouwverslag, weet, welk een buitengewoon moeielijk en vooral tijdroovend werk dit is, dat niemand zonder veelzijdige hulp kan verrichten. In haar advies n°. X, opgenomen in de Staatscourant van 20 December 1890, besprak de Landbouwcommissie dit onderwerp uitvoerig, nadat zij zelve practische ervaring op dit gebied te over had opgedaan bij de bewerking van de door haar ingestelde landbouw-enquête. Het zoude ons te ver voeren hier de techniek van het opmaken der landbouwverslagen te bespreken, waaraan thans al de gemeentebesturen hunne hulp verleen. Onmogelijk is het voor de, van alle daarbij noodige persoonlijke en finantieele hulp verstoken, landbouwleeraren, ook maar eenigszins volledige en betrouwbare gegevens te verzamelen voor dusdanige, door het ministerie van binnenlandsche zaken verlangde provinciale landbouwverslagen. Maar bedenkelijk tevens is het voorschrift in hooge mate. De landbouwleeraar moet in het gewest, waarover hij is aangesteld, zooveel mogelijk ambulaut zijn. Niet on-eigenaardig wordt hij daarom in een naburig land en ook wel bij ons, wandel-leeraar genoemd. Door eigen aanschouwing,

door kennismaking met belanghebbenden en belangstellenden, door overal in te stellen plaatselijke onderzoekingen, moet hij zich steeds meer op de hoogte brengen van de agrarische belangen zijner provincie. Door persoonlijke aanraking en samenspreking, niet alleen op bijeenkomsten en vergaderingen, maar niet het minst op den akker, op het weiland en in den stal, moet hij zich het vertrouwen weten te verwerven van de landbouwers. Bovendien is hem het oppertoezicht over en de zorg voor de zoo belangrijke proefvelden opgedragen, waarlijk geen gemakkelijk werk. Eindelijk zal hij zich op de hoogte moeten houden van den vooruitgang der landbouwwetenschap, van hetgeen er op het uitgebreide landbouwgebied in het binnen- en buitenland voorvalt en geschreven wordt. Waarlijk zijn taak is al reeds omvangrijk genoeg. Wanneer hij haar echter goed opvat en met lust en ijver vervult, gelijk wij dat thans door de tegenwoordige titularissen zien geschieden, dan wordt de landbouwleeraar een zegen voor zijn omgeving. Maar de regeering late hem daarvoor den voller tijd, en make van hem geen bureau-man, die staten heeft in te vullen, onnoodige statistieken te maken en verslagen heeft samen te stellen, waarmede trouwens anderen reeds speciaal werden belast. Uitnemend is het, dat de landbouw-leeraren jaarlijks een beredeneerd verslag geven van hunne werkzaamheden en aangaande de aan hunne zorg toevertrouwde proefvelden. Als zij daarin van den rijken schat hunner opgedane ervaring het belangrijkste jaarlijks mededeelen, dan worden die stukken, niet genoeg te waardeeren bronnen voor de kennis van onzen bodem, van onzen landbouw en van onze landbouwers, dan zal daarin menige les en vingerwijzing voorkomen, die den landbouwers ook in andere gewesten zullen ten goede komen, dan wenschen wij die verslagen in veler handen. Nuttig zal het wezen, wanneer de landbouw-leeraren, vóór zij tot het opmaken dezer verslagen overgaan, wellicht onder het praesidium van den Inspecteur voor het landbouw-onderwijs, in den Haag of op eenig ander centraal punt samen komen om onderling de bewerking hunner verslagen te bespreken en er wellicht eenige eenheid in te brengen, opdat het gebruik er van daardoor worde vergemakkelijkt, en er zekere methode in kome. Maar de Regeering legge hen daarbij niet aan banden. Hun verslagen moeten de vrije uiting van ieders persoonlijkheid zijn. Ieders individueele

opvatting van zijn taak kome daarin tot zijn volle recht. Dan worden de verslagen in de eerste plaats ook leerzaam voor de leeraren onderling. Hoe nadeelig het bedoelde voorschrift zal werken, blijkt wel uit den wensch uitgesproken door den heer P. van Hoek, den Rijkslandbouw-leeraar in Noord Brabant, die in zijn zoo belangrijk en uitvoerig verslag zijn verlangen uitdrukt, dat den landbouwleeraar afschriften gezonden zullen worden, of dat hem inzage zal gegeven worden van de gemeentelijke landbouwverslagen. Zeer zeker, de heer van Hoek heeft het juist ingezien, om een verslag te geven, gelijk de Minister van Binnenlandsche Zaken van hem verlangt, heeft hij die verslagen noodig, zelf kan hij de noodige gegevens niet verzamelen. Die verslagen komen in het begin van het nieuwe jaar bij het Landbouw-comité binnen, dat onmiddellijk aan het werk moet gaan om te onderzoeken en door vergelijking met die van voorgaande jaren, de onjuistheden en onnauwkeurigheden, die er in voorkomen, op te sporen. Daarop volgt een uitvoerige, weken lang durende correspondentie met de gemeentebesturen, om de begaue fouten hersteld te krijgen. Eerst daarna kan met de verzameling begonnen worden, waarmede afzonderlijk daarvoor aangestelde ambtenaren, den geheelen dag arbeidend, weder verscheidene weken werk hebben. Als de rijkslandbouwer dit alles zelf wil doen, en hij zou dat werk moeten verrichten, hij zou zich eenige maanden in zijn kamer moeten opsluiten, zich zelf moeten maken tot een bureaulist, om ten slotte een werk te hebben geleverd, dat zeker minstens even goed, ik geloof beter, door de daarvoor afzonderlijk aangestelde ambtenaren wordt verricht. De heer van Hoek en zijn ambtgenooten zouden er waarlijk niet beter door worden. Bij de beantwoording der door hem zelf in zijn rapport gestelde vragen: Waarmede houdt ge u bezig? en waarom houdt ge u daarmede bezig? toont hij zulk eene uitnemende opvatting van zijn taak te hebben, dat wij overtuigd zijn, dat hij de ontvangen gemeenteverslagen spoedig naar het bureau van het Landbouw-comité zou terug zenden, met de bemerking, dat hij als landbouwleeraar wel wat beters te doen heeft, dan al die staten te verzamelen tot een verslag. De heer van Hoek gevoelt het echter, evenals ik, dat de tot nog toe doode tabellen van het

jaarlijksch landbouwverslag, leven moeten gaan krijgen en beweging. Ik hoop, dat zulks geschieden zal, nu in het vervolg het landbouw-comité met zijn veelzijdige verbinding met den landbouw het verslag bewerkt. Dat daartoe wellicht ook de landbouwleeraren met hunne ervaring zullen kunnen meewerken, wie zal het betwijfelen? Een reden te meer alweder om het te betreuren, dat wij nog steeds missen: een afzonderlijk departement, of althans een afzonderlijke afdeeling van landbouw, waar alles wat van regeeringswege voor den landbouw geschiedt, is geconcentreerd. Dan ware de zoo gewenschte samenwerking mogelijk, waar nu twee ministeries naast elkaar staan, die ieder wat aan landbouw doen, zonder daarbij eenige voeling met elkaar te houden. De tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken, antwoordde eens aan den vorigen president van het Nederlandsch Landbouw-comité op diens klacht aan bovenbedoeld gebrek aan behoorlijke organisatie, dat het Landbouw-comité als het ware de *trait d'union* moest worden tusschen de verschillende Ministeries. Hopen wij, dat het Ministerie van Binnenlandsche Zaken daartoe in het vervolg wat meer zal willen medewerken, dan tot dusverre geschiedde.

Welk een belangrijk gedeelte der „verzameling“ vindt men op de bladzijden 103 tot 233. Daarin wordt ons meegedeeld, wat over de proefvelden in ons land te zeggen valt. Het zoude der moeite waard zijn daaraan eene afzonderlijke studie te wijden. De landbouw-commissie had die velden in haar verslag „een der nuttigste en meest werkzame instellingen tot „verspreiding van kennis over Landbouwkundige onderwerpen“ genoemd. Dat dit als waar erkend werd, dat bewijst wel het krachtig optreden van het particulier initiatief, toen de op raad der Landbouw-Commissie in uitzicht gestelde finantieele hulp van den Staat, de oprichting van zulke proefvelden mogelijk maakte. De verslagen er over zijn zeker zeer volledig en met groote zaakkennis opgemaakt. Wij zouden intusschen gaarne, naast de tabellarische opsomming van de genomen proefnemingen, iets naders vernomen hebben over den invloed der proefvelden op de ontwikkeling van het landbouwbedrijf. Daarmede zou dit gedeelte van de „verzameling“ zeer zeker aan belangrijkheid winnen. Of is het voor zulke beschouwingen wellicht nog te vroeg en zal, wat ik verlang, eerst na de

werking van eenige jaren kunnen worden gegeven? Het is wel mogelijk. Het is eene, wellicht tot op zekere hoogte niet slechte, eigenschap van den Nederlandschen landbouwer, dat hij eerst wil zien en goed wil zien, voor hij, hetgeen hem in zijn bedrijf als goed wordt aangeraden, gelooft. Daartoe nu zijn de proefvelden het juiste middel. De boer ziet er door, welke verbeteringen hij met meer of mindere gerustheid kan aubringen. Doch daarvoor is publiciteit over de proefvelden en hunne uitkomsten dringend noodig. Daarvoor is de thans gevolgde manier om de verslagen ter kennis van het groote publiek te brengen, onzes inziens geen gelukkige. Het groote „blue-book“ komt niet in handen van den landbouwer, en deed het dit, menig verslag komt daardoor een jaar te laat te zijner kennis, om hem van de medegedeelde resultaten nog te doen gebruik maken voor den volgende oogst. Ik wees er reeds op, en ik herhaal het hier, het is wenschelijk, dat voor het vervolg de „verzameling“ anders worde uitgegeven. In de eerste plaats in een meer bruikbaren vorm, in de tweede plaats niet ééns in een jaar in één enkelen bundel bijeengevat. Waarom met het publiceeren gewacht, tot zooveel mogelijk alles, wat aan verslagen bij het Ministerie inkomt, bijeen is gegaard? Veel wenschelijker is het ieder verslag, of eenige weinige verslagen te zamen, zoodra zij voor den druk gereed zijn uit te geven, in afleveringen, die voor weinig geld afzonderlijk verkrijgbaar zijn, voor wien de geheele verzameling niet verlangt en die aan het eind van het jaar tot een deel te vereenigen zijn door wien in alles belang stelt. Gaarne zoude ik hier nog den raad willen voegen, dat de provinciale landbouwleeraren, die toch met het toezicht op de proefvelden belast zijn, excursies van landbouwers naar belangrijke proefvelden organiseeren op de juiste tijdstippen, waarop de resultaten goed zichtbaar zijn. Zij kunnen dan op het veld zelf een cursus houden. Het proefveld wordt dan, wat het zijn moet, hulpmiddel bij het demonstratief onderwijs. Zijn hier of daar bijzonder belangrijke uitkomsten verkregen, dan zou daarop in verschillende dagbladen, liefst in de locale bladen, door den landbouwleeraar kunnen gewezen worden. Er moet nu eenmaal in onzen tijd voor het goede „reclame“ worden gemaakt. Men moge het niet aangenaam vinden, het

is niet anders. Jaren lang bv. hebben ernstige, wetenschappelijke mannen op het bewaren van groenvoeder aangedrongen, proefnemingen genomen en op grond van de verkregen gunstige resultaten het aan den Nederlandschen landbouwer aanbevolen. Het mocht niet baten. Nu er op Amerikaansche manier de groote trom over is geroerd, nu trekt het de aandacht, en wordt het allerwege in praktijk gebracht. Wie praktisch nuttig wil wezen, vergete niet op de teekenen der tijden te letten. Reclame dus ook voor hetgeen de proefvelden hebben geleerd! De landbouwleeraar zal meer goed daardoor stichten dan door het opmaken van de door cijfers toegelichte verslagen van Artikel 7 zijner instructie.

Overwaardig voor den landbouwer is ook de lezing van Hoofdstuk VII, handelende over de rijksproefstations. Ook dit gedeelte van de "verzameling" moet tegen een geringen prijs afzonderlijk verkrijgbaar zijn. Nog veel te weinig zijn bij onze landbouwende bevolking de proefstations en hare werking bekend. Men zegge niet, dat de boer zulk een verslag toch niet zoude kopen. De lust om over zijn vak te lezen wordt, vooral bij het jongere geslacht ten platten lande, gaandeweg grooter. Bovendien, de landbouwmaatschappijen zullen gaarne voor de verspreiding zorg dragen, indien voor weinig geld een zeker aantal exemplaren te krijgen is. De Landbouwproefstations werken in hooge mate nuttig, ook, en niet het minst, omdat zij in de streek waar zij gevestigd zijn, de brandpunten worden van vooruitgang en ontwikkeling, vooral wanneer de Directeur den slag heeft het vertrouwen der omwonende landbouwers te winnen. De regeering zij daarom niet karig met de oprichting dezer stations. Zij kan dit te eerder doen, omdat de kosten hier geen bezwaren kunnen wezen. Belangrijk toch is, wat op bladzijde 266 van het geldelijk beheer wordt meegedeeld. Daaruit blijkt alleen dat het proefstation te Wageningen een gering nadeelig saldo opleverde. Bij die te Breda, te Hoorn en te Groningen leverde het geldelijk beheer een voordeelig slot, hetwelk zeker nog grooter zoude zijn indien niet het gerechtelijk boteronderzoek, dat toenemende is, uitgaven meebracht, waaraan geen inkomsten verbonden zijn. Hetzelfde kan natuurlijk niet gezegd worden van de rijksveeartsenijschool, waarover Hoofdstuk X handelt, en die den staat na aftrek der inkomsten in 1891 een bedrag van f 62,893.26

heeft gekost, eene uitgave intusschen, die volkomen gerechtigd is door het voordeel, dat deze uitnemende inrichting van onderwijs afwerpt, door ons een jaarlijks contingent te leveren van veeartsen die, wat hun wetenschappelijke vorming betreft, zeer stellig niet staan beneden hunne ambtgenooten in het buitenland. Ik maak hier de bemerking, dat alleen bij de proefstations en bij de rijksveeartsenijschool mededeeling gedaan wordt van het geldelijk beheer. Hoogst belangrijk zoude ik het achten, indien zulke cijfers ook in de overige verslagen aangaande inrichtingen van onderwijs konden worden opgenomen. De kosten van de rijkslandbouwschool zijn uit de staatsbegrooting te halen, maar niet ieder heeft die bij de hand, of weet daarin den weg te vinden. Van de scholen en cursussen, die door het particulier initiatief in het leven werden geroepen, blijven de kosten onbekend, tenzij deze in de bedoelde verslagen worden vermeld. Vergelijking van die kosten onderling zou niet weinig van belang kunnen kunnen zijn voor de bestuurders der inrichtingen zelve, alsmede voor hen, die tot de oprichting van anderen kunnen en willen medewerken.

Brengen ons thans de besproken verslagen op de hoogte van den toestand van het landbouwonderwijs in Nederland, zij die weten hoe treurig het niet lang geleden met dat onderwijs nog uitzag, zullen dankbaar erkennen, dat dank zij den grooten stoot door de landbouw-commissie er aan gegeven, er althans vooruitgang ten dezen opzichte valt waar te nemen. Duidelijk wordt het echter ook, dat het tot nog toe ten eenenmale aan een vaste organisatie, aan een vast plan ontbrak. Tijdens het tijdvak waarover de verslagen loopen was de nieuw benoemde Inspekteur, belast met het toezicht op het landbouwonderwijs, nog te kort aan het werk, dan dat men zou mogen verwachten, dat onder zijne leiding aan het landbouw-onderwijs een bepaalden weg tot ontwikkeling zou zijn aangegeven. Het is echter bekend dat de Minister van Binnenlandsche Zaken den heer Löhnis heeft opgedragen om op den basis van het advies van de landbouwcommissie een algeheele organisatie van het landbouwonderwijs voor te bereiden. Tot ons leedwezen missen wij, gelijk wij reeds opmerkten, in het eerste Blauwboek eenige toezegging, eenige bemerking dienaangaande. Laat ons echter hopen, dat die organisatie niet te lang op zich zal laten

wachten. en dat geen redenen van politieken aard de einde-lijke finale regeling van ons landbouw-onderwijs in den weg zullen staan.

Où diable va-t-il se nicher? zoude men kunnen vragen, die kennis van paardenfokkerij bij het Ministerie van Binnenland-sche Zaken? Want waarlijk, na al deze verslagen over het onderwijs, en wat daarbij behoort, vindt men in Hoofdstuk IX een verzameling verslagen over de paardenfokkerij, voorafgegaan door een algemeen reglement, blijkbaar door den Minister van Binnenlandsche Zaken overgenomen van zijn ambtgenooten van Waterstaat en van Oorlog, een reglement dat trouwens niet overal wordt nageleefd, getuige de provincie Gelderland, waar in strijd met artikel 3, eene commissie werkzaam is, door Gedeputeerde Staten, buiten voorkennis van de provinciale landbouwmaatschappij, met geheele terzijde stelling der door deze indertijd aangewezen doch sedert ontbonden commissie, benoemd. Ook hier ontbreekt ook weer iedere mededeeling, hoe paardenfokkerij zoo op eenmaal als tak van staatszorg ver-schijnt, en sedert wanneer het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zich met die zorg belastte. — Den 17^{den} October 1888 stelde de landbouw-commissie haar zevende advies vast betreffende de verbetering van het paardenras hier te lande, welk stuk is gepubliceerd in de Staats-courant van 18 en 19 November daaraanvolgende. Als gevolg van dat advies bracht de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, onder wiens departement volgens de verklaring van den eersten samensteller ervan, de landbouw immers ressorteerde, in het volgend jaar een post van f 40.000 op de staatsbegroting, waaruit in overeenstemming met bovengenoemd advies de landbouw subsidies zou ontvangen voor verbetering van het paardenras. Ook de Minister van Oorlog verklaarde zich bereid de paardenfokkerij, met het oog op de remonte, te steunen. Beide Ministers stelden daarop een reglement vast, waarbij regelen werden gesteld voor het gebruik der aan iedere provincie toe te kennen subsidie. Het is dit regle-ment dat nog steeds van kracht is, ook nadat in het najaar van 1891, waarom is niet duidelijk, de zorg voor de Paardenfokkerij van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, dus van Landbouw, naar dat van Binnenlandsche Zaken werd over-gebracht, aan welk Departement trouwens, evenmin als aan

eerstgenoemd Ministerie, iemand verbonden is, die met kennis van zaken over paardenfokkerij kan oordeelen. Het Blauwboek geeft ons dan ook al wêer niets anders dan de opeenvolgende verslagen der Commissiën, die in ieder gewest door Gedeputeerde Staten aangewezen of benoemd, zelfstandig op het gebied der Paardenfokkerij werkzaam zijn. Toonen deze verslagen aan, dat, sedert de Staat zijn finantieele hulp verleent, allerwege pogingen worden aangewend, om de in ons land op een vrij laag peil staande paardenfokkerij te verheffen, wij zien er ook uit, dat hierin niet de minste eenheid van gedachte heerscht. Zelfs blijkt volstrekt niet of de hierbovenbedoelde commissiën wel naar een vast vooruit beraamd plan, naar een zekere fokrichting te werk gaan. De verslaggever over het Blauwboek in n°. 8 van het Nederlandsch Landbouwweekblad van dit jaar, mede op dit gebrek wijzende, spreekt den wensch uit, "dat de betrokken commissiën de verzameling "verslagen inziende, tot het inzicht zullen komen, dat het "inderdaad ook voor de paardenfokkerij in hare provincie gewenscht is, meerdere bekendheid of eene korte omschrijving "te geven van de paarden, die zij bekroont of, op welke "andere wijze ook, de bezitters dier paarden voor het aanhouden "ter fokking steunt." Ook ons komt het voor dat er en in de wijze van werken van verschillende provinciale commissiën en in de wijze waarop door haar wordt gerapporteerd niet geringe verbeteringen zullen kunnen worden aangebracht. Trouwens in de meeste provinciën is men nog niet lang aan het werk en zal men, gaandeweg door de ervaring geleerd, vooruitgaan. Meerdere eenheid van gedachte, meerdere methode, meerdere uniformiteit in de verslagen komt ons in ieder geval wenschelijk voor. De commissiën dienden tot elkander te worden gebracht en met elkaar in aanraking te komen. Een jaarlijksche samenkomst van gedelegeerden uit de verschillende provinciale commissiën bv. in den Haag ter gezamenlijke bespreking van de belangen der fokkerij en tot het vaststellen van een zekeren vorm voor het opmaken der jaarlijksche verslagen, zoude dunkt ons zeer nuttig kunnen zijn. De paardenfokkerij moet in velerlei opzichten bij ons nog in vaste banen worden geleid, waarbij het hoog noodig is studie te maken van hetgeen ten dezen opzichte geschiedt in naburige landen, die ons in deze

ver vooruit zijn. Waarom stelt de Minister deze zoo belangrijke aangelegenheid niet in handen van het Landbouw-comité? Werden aan dat Comité de uitgebrachte verslagen ter beoordeeling toegezonden, dan zou de Minister een advies kunnen verkrijgen, dat aan de Provinciale Commissiën toegezonden, zonder dat het voor deze eenigszins bindend behoefde te zijn, menigen nuttigen wenk zoude bevatten. Ik zoude o. a. meenen, dat dan in provinciën, waar afzonderlijke commissiën werkzaam zijn, meerdere samenwerking van deze met de Provinciale Landbouw-Maatschappijen zou worden noodig geacht. Wellicht zoude op het punt der Paardenfokkerij het Landbouw-comité de trait d'union kunnen worden tusschen de verschillende provinciën.

Het geldt hier een niet gering landbouwbelang. Bij allen teruggang van prijzen der producten van den landbouw, zijn die van het paard minstens constant gebleven. Uit een rationeel gedreven paardenfokkerij kan ons land groote voordeelen trekken. Men zie maar eens welke aanzienlijke sommen daardoor het naburige kleine Oldenburg binnenvloeien. Maar ook op dit gebied moet worden gestudeerd, onderzocht en gewerkt. Eere aan hen, die daartoe reeds zoo belangeloos de handen aan de ploegen sloegen. Maar naar het betere, naar de volmaking moet worden gestreefd. Het vele, wat de verslagen aangaande de paardenfokkerij nog ontbreekt, moge daartoe opwekken. Maar daartoe is het noodig, dat ook deze verslagen komen in vele handen, en dat zij dus niet uitmaken een onafscheidelijk deel van een onhandelbaren foliant.

Met volle waardeering van het goede, heb ik niet gearzeld, eenige gebreken, die het eerste Landbouw Blauwboek aan-
 kleven in het licht te stellen. Zij zijn voor een deel het gevolg van het totaal ontbreken in ons land van eene organisatie der behandeling onzer landbouwbelangen door de Regeering. Ik herhaal het, een Blauwboek, uitgegeven door een afzonderlijk Ministerie van Landbouw, zoude er anders hebben uitgezien. Maar ik meen toch, dat wij er dankbaar voor moeten zijn, dat in dit Boek een aantal belangrijke documenten, onzen landbouw betreffende, zijn bijeengebracht, van welke kennisneming en bestudeering een groot voordeel voor onzen landbouw is te wachten. Dat is alweêr een stap in de goede richting.

Het is den strijders voor eene betere behartiging onzer landbouwbelangen in de laatste jaren duidelijk geworden, dat er toch wel iets waars is in het gezegde: „dat een aanhouder wint.“ Daarom roep ik mijne medestrijders op landbouwgebied, gelijk ik dat vroeger herhaaldelijk deed, bij vernieuwing toe: „frappez, frappez toujours!“ en ik voeg er bij: „wanneer het noodig is, frappez fort.“ Het wil mij wel eens voorkomen, dat onze landbouw in ons land dat laatste te weinig heeft gedaan.

Meran, April 1894.

MR. C. J. SICKESZ.
